

Paasexkursie 1981

Deze exkursie werd gehouden van 17 tot 21 april. Aanvangspunt en tevens kampeerplaats was camping Val d'Essonne in Itteville (Essonne), Frankrijk. Deelnemers waren: M.C.A. van Aart, W. van den Bosch en echtgenote, S. van Berkum, M.C. Cadée, C.A. Deerenberg en gezin, N. Dekker en M.H.W. Dekker-de Breet, J.E. van der Dussen en gezin, W. Groeneveld sr. en W. Groeneveld jr., P. Hessel en gezin, A.C. Janse, M.H. Janse-Breeveld en kinderen, A.W. Janssen, E. Janssen-Kruit en kinderen, F. de Keyser en echtgenote, J.J. de Klerk en R. van Dam, Ph. Maestrati (exkursie-leider), A. van Manen en echtgenote, H.W. Nijhuis, J.C. Nijhuis-Geldof en kind, L.M.B. Vaessen. Totaal 39 personen.

Doel van de exkursie was het verkennen van de omgeving van Etampes, het bezoeken van de nog aanwezige, klassieke ontsluitingen in het Oligoceen en eventueel het verzamelen daar. Omdat in Frankrijk reeds diverse lokaties als geologisch reservaat zijn beschermd, kan er niet meer overal worden verzameld. In Philippe Maestrati hadden we een ter plaatse zeer goed geïnformeerde gids gevonden, die ons enkele, tot nog toe onbekende, ontsluitingen, kon tonen.

Zaterdag 18 april ving om 9.30 uur het officiële deel van de exkursie aan. In de loop van de voorgaande dagen (nachten) waren de deelnemers op de kampeerplaats binnengedruppeld. Het weer was uitstekend: strakblauwe hemel met een frisse noordenwind, goede luchtkoeling voor het graafwerk, dat de komende dagen ruim voor handen bleek.

Ferté-Alais, dat als eerste werd bezocht, ligt op ongeveer 5 kilometer van Itteville. Een goede oefening voor het file-rijden met 13 auto's. Of het aan dit aantal lag, dat vaak met minder gelukkige zaken wordt geassocieerd, of aan de rondtocht door het dorp met veel nauwe straatjes en afslagen, is niet helemaal duidelijk, maar feit is, dat op weg naar het tweede punt, Bouville, we 3 staatrijders kwijt raakten, die ook na het nodige zoekwerk spoorloos bleven. Jammer. Gelukkig bleken deze lieden zich uitstekend te hebben vermaakt door het bosje in Morigny om te spitten.

Na een bezoek aan een grintgroeve in Bouville werd de rest van de dag besteed in Auvers-St.-Georges.

De tweede dag werd eerst wat nauwkeuriger informatie verstrekt omtrent de te bezoeken lokaties, zodat iedereen, als de groep uit het oog zou worden verloren, de exkursiepunten op eigen gelegenheid kon bereiken. Als eerste werd de ontsluiting in Ormoy-la-Rivière bezichtigd, waar het profiel achter gaas en palen, verlucht met duidelijke explicatieborden, te zien is. Graven konden we hier helaas niet meer. De ontsluiting is namelijk, evenals een deel van de groeve in Auvers-St-Georges, tot geologisch monument verklaard en beschermd.

Om de drang tot graven en verzamelen te kanaliseren werd hierna afgereisd naar Châlo-St.-Mars. Hier is in een oude groeve boven in het profiel de falun d'Ormoy ontsloten. Hier kon naar hartelust worden gespit en gezeefd. De overige energie kon nog op een boring worden uitgeleefd die werd geplaatst in de bodem van de groeve, op zoek naar het Falun de Pierrefitte. Na een zestal meters boren werd er gestaakt, aangezien de boring niets anders dan zand en rolsteentjes opleverde. Het gezochte niveau zat waarschijnlijk in de wand van de groeve, onder de puinkegel. Het niveau met het Falun de Morigny is in de boring niet bereikt.

Na de maaltijd werd 's middags een oude spoorweginsnijding aan de noord-oever van de Chalouette bij St. Hilaire bezocht, waar onder het maaiveld direkt het Falun de Pierrefitte te ontsluiten was. Een goede meter onder de schelpen- en rolstenenlaag van deze falun bevindt zich een volgend niveau van schelpenrijke lenzen, volgens onze gids het Falun de Varoux. De blauwe lucht van zaterdag was inmiddels geheel bewolkt en de wind nauwelijks minder, zodat het weer beduidend onaangener was geworden. Een regenbui bekroonde dit nogeens. De resultaten uit deze ontsluiting compenseren echter veel van dit ongenoegen. Na enkele uren graaf- en zeefwerk werd de vreugde echter verstoord door een gemeente-opzichter van St.-Hilaire die duidelijk maakte, dat dit een zijns inziens illegale aktie betrof. Met de Franse spoorwegen, de voormalige eigenaresse van het terrein, waarvan onze exkursieleider toestemming had, had hij niets te maken. Het perceel was zeer onlangs aangekocht door de gemeente om een fietspad aan te leggen en daarom had hier toestemming moeten worden gevraagd. Na enig gesoebat moesten de gegraven kuilen worden geëgaliseerd. Toen dit tot tevredenheid van opzichtersmans was geschied konden we zonder verdere problemen vertrekken.

Daar de middag al nagenoeg verstreken was, keerden we naar de camping terug, waar, zoals iedere avond, na maaltijd en wandeling, de hele kudde zich in de kantine verzamelde en zich, soms tot wanhoop van het serverend personeel, rond twee tafeltjes schaarde. Hier werd de tijd doorgebracht met voor- en nabeschouwing, diskussies en de verdere gebruikelijke amuseante of leerzame zin en onzin.

De tweede paasdag werden we niet gewekt door de zon. De lucht was bewolkt en er stond nog altijd noordenwind. Het eerste verwarmende element was een aubade aan Fik de Keyser, die tot zijn verrassing opstond uit een gepavoiseerde tent en na de aubade felicitaties van het hele gezelschap voor zijn verjaardag in ontvangst mocht nemen.

Na het ontbijt werd koers gezet naar Morigny om daar te verzamelen in het bekende bosje. De lieden die hier de eerste dag hadden vertoefd, bezochten nu de ontsluiting in Auvers-St.-Georges.

Onze gids wist nog een plekje aan de oostkant van de D17 aan te wijzen ter hoogte van de bekende ontsluiting, waar in een oude groeve de top van de formatie van Morigny te zien was. Een zandpakket met dunne schelphoudende laagjes waarin Lucinidae domineerden. De bekende ontsluiting aan de westzijde van de D17 (bosje) vertegenwoordigt de basis van de Zanden van Morigny, het zogenaamd falun. Deze gaat volgens de Franse opvattingen zonder hiaat over in het Falun de Jeurs. Het optreden van Glycymeris angusticostata zou hiervan de reden zijn. Een opvatting die nogal diskutabel bleek te zijn en waarover het laatste woord nog niet is gesproken.

Enkele deelnemers hebben nog gepoogd in Etampes aan de voet van de afgraving St. Michel en vervolgens in een oude groeve aan de Avenue de Paris de basis van het Stampien aan te boren. Dit bleek niet te lukken vanwege de dikte van het pakket Zanden van Fontainebleau en het optreden van grondwater, waardoor na vijf meter het boorgat dichtliep. Op het terrein van een Volkswagengarage aan de Avenue de Paris werd op een diepte van ongeveer 3,5 meter onder de Zanden van Vauroux (stratotype) de Zanden van Morigny (schelphoudend) aangeboord. Deze laag was ter plaatse echter niet te doorboren.

Na de middag moesten diverse deelnemers weer huiswaarts keren en werd de exkursie afgesloten. De tijd was omgevlogen en iedereen kon terugzien op een geslaagd weekeinde, waarin ruim was verzameld en waaraan een goede

sfeer en redelijk weer hadden bijgedragen. De lokale bekendheid van Philippe Maestrati maakten hem tot een waardevolle gids. Een goede fles wijn en een enveloppe vormden dan ook een welverdiende beloning.

Voordat hierna een chronologisch overzicht wordt gegeven van de bezochte ontsluitingen volgt eerst een schema van de stratigrafie met een kaartje van het bezochte gebied.

	Calcaire d'Etampes	
	Falun d'Ormoey	
Stampien supérieur	Sables à galets de Saclas	
	Falun de Pierrefitte	
	ravinement de Pierrefitte	
	Sables de Vauroux	sables de
	Sables à galets d'Etréchy	Fontainebleau
	ravinement d'Etréchy	
	Falun de Morigny	
	Falun de Jours	
Stampien inférieur	Calcaire de grossier d'Etréchy	
	Calcaire de Brie	
	Argile verte de Romainville	

De koördinaten van vindplaatsen zijn gemeten op de stafkaarten 1:25000 en 1:50000 van de omgeving van Etampes.

1. La Ferté-Alais x=60125 y=8700

Oude zandgroeve aan de oostzijde van de plaats, tegenover de begraafplaats, aan de D83.

Van boven naar beneden zijn ontsloten:

1. blokken kalk en verweerde mergel - Calcaire d'Etampes
2. mergelig zand met land- en zoetwaterslakken - Horizon de Ferté-Alais
3. idem vertebratenresten (plaatselijk)
4. fossiele bodem (plaatselijk)
5. niet-fossielhoudend zand met hier en daar - Sables à galets de Saclas.
rolstenen

Het interessante van deze ontsluiting is de horizon van Ferté-Alais. Op een dik pakket zanden van Saclas komt boven een dunne fossiele bodem een mergelig laagje voor waaruit plaatselijk tanden en botten van vertebraten zijn verzameld. Hierboven een ongeveer 1 meter tot 1.50 meter dik pakket met een brak- en zoetwaterfauna. Dit pakket is gevormd tijdens of even na de periode waarin over het westelijk deel van het gebied het Falun van Ormoy is afgezet. De 'Ormoy'-transgressie heeft klaarblijkelijk het gebied van Ferté-Alais niet bereikt.

2. Bouville, Plaine de la Justice x=59720 y=8215

Grintgroevekomplex oostelijk van de D145, tussen Orveau en Bouville.

Hier zijn waar te nemen:

1. donkerbruine leembodem - Holocene
2. pakket kalkbrokjes en grint - fluviatiel oligoceen
3. pakket wit, steriel zand - Sables de Fontainebleau
4. aan de basis hiervan zandsteenkonkreties - Falun de Jeure
met veel schelpkernen
5. basis van de groeve (onder water) - Calcaire grossier d'Etréchy.

3. Auvers-St.-Georges x=59170 y=8710

Verlaten groevekomplex ten zuidoosten van het dorp, aan de D148. Hier is een show-omsluiting gemaakt, die is omheind. In de rest van de groeve kan nog worden verzameld.

De beschermde wand geeft de volgende lagen te zien:

1. bovengrond 1,40 meter
2. kwartaire afzettingen met resten van onderliggende lagen (0.20-0.60 m)
3. complex van kleihoudend zand, plaatselijk overgaand van geelwit tot lichtpaars, een niveau rijk aan Glycymeris angusticostata, Callista splendida en Pirenella plicata (0.80-1.20 m)
4. kleiig zand met Ampullinopsis crassatina en Athleta rathieri (0.20 m)
5. kleiig zand en kalkkonkreties met Benoistia boblayi (0.50-0.60 m)
6. kalkbank met kalkzandsteenvorming waarin talrijke kernen van mariene mollusken (0.20 m)
7. zandige klei met kalkkonkreties met Ostrea cvathula en Pelecypora incrassata
8. kalkbank (0.10 m)
9. zandige klei (0.10 m)
10. massieve kalkzandsteenbank met Ostrea cvathula (basis).

De niveaus 3 tot en met 5 korresponderen met het Falun de Jours, de onderliggende maken deel uit van de Calcaire grossier d'Etréchy.

4. Ormo y la Rivière x=58662 y=7787

Beschermde ontsluiting naast de begraafplaats. In het profiel is te zien:

1. teelaarde (0.20 m)
2. puin en resten van kalk- en mergelblokken (1.70-2.30 m)
3. plaatvormig gelaagde crème kalk (0.20 m)
4. min of meer verharde mergel met Potamides lamarcki en Hydrobia sp. (0.50 m)
5. roodachtig zand met mergelnestjes met Potamides lamarcki en Hydrobia sp. (0.25)
6. wit zand met de fauna van Ormo y, naar de basis toe minder rijk (1.60)
7. violetachtig gebioturbeerd zand (basis).

De niveaus 3 en 4 behoren tot de Calcaire d'Etampes, 5 en 6 vormen de Falun d'Ormo y en 7 is de top van de Sables à galets de Sac las. De Falun d'Ormo y is de laatste mariene fase in het Stampien nadat deze al na de periode van de Falun de Morigny minder zout en regressief was geworden. Hoewel de fauna bijzonder goed is gekonserveerd, treden duidelijk verarmingsverschijnselen op. De totale fauna bevat niet meer dan 40 soorten. Na de korte mariene periode van Ormo y treedt een lacustrair milieu op waarvan de Kalken van Etampes getuigen.

5. Châlo-St.-Mars x=58020 y=8050

Oude zandgroeve ten zuiden van deze plaats, nabij het gehucht la Gittonnière. Onder een dunne laag bosgrond ligt een meter dik pakket van afgerolde brokken van de Calcaire d'Etampes. Vervolgens over 0.50 meter fijn, wit zand met dunne laagjes en nesten schelpen, de Falun d'Ormo y, beduidend dunner ontwikkeld dan op de typelokaliteit en kwalitatief wat minder. Door het ontbreken van de mergelige bovenlaag is het falun enigszins ont-kalkt.

Vervolgens een twaalftal meters wit, steriel zand met rolstenen, de Sables à galets de Sac las.

Een meter of twee boven de groevebasis moet het niveau van Pierrefitte zitten, maar dit is verborgen gebleven onder de puinkegel.

De boring in de groevebodem is geplaatst in het niveau van Varoux, dat hier, zoals op vele andere plaatsen fossielloos is en dan niet te onderscheiden is van de andere Zanden van Fontainebleau. Deze boring is ergens in het kompleks van de Sables à galets d'Etréchy gestaakt.

Wanneer het niveau van Morigny was bereikt, was dit gebleken uit een beduidend fijnere zandkorrel en schelpresten.

6. Saint-Hilaire x=58090 y=8100

Oude spoorbaan ten zuiden van de weg van St.-Hilaire naar Pierrefitte. Onder de zode treft men onmiddellijk 't onderste deel van het Falun de Pierrefitte aan: een halve meter wit, zeer schelprijk zand met daaronder een niveau van 10 cm met grote rolstenen, Glycymeris obovata en enkele haaie- en roggetanden. De hieronder liggende zandlaag van 1.20 m is arm aan fossielen. Vervolgens treedt een niveau op met schelpenlaagjes en met nesten, de kleur van het zand is geliger geworden: het Falun van Vauroux, dat zich nog een viertal meters dieper voort zal zetten.

Het schelpmateriaal van beide horizonten is behoorlijk ontkalkt en dient eerst te worden gedroogd om 'op te stijven'. Beide faluns behoren tot de soortenrijkste van het Stampien, van Pierrefitte zijn 192 soorten bekend en van Vauroux 140.

Voor mensen die van produktie houden: zeven is goed mogelijk in de Chalouette op een honderd meter ten zuiden van de ontsluiting. Toestemming om hier iets te ondernemen dient te worden aangevraagd bij: monsieur Hardouin,

Mairie St. Hilaire, 91780 Châlo-St.-Mars..

7. Morigny x=58920 Y+8382

Op 1500 meter ten noorden van Morigny langs de D17 ligt aan de westzijde een bosje. Niet te missen, want dit heeft het uiterlijk van een slagveld, oude en nieuwe gaten en putten. De klassieke ontsluiting. Minder bekend is de oude groeve aan de oostkant van deze weg, waar achterin de top van de Zanden van Morigny is te zien. Een pakket fijn, lichtgeel zand met dunne schelphoudende bandjes, hoofdzakelijk Lucinidae, verder naar onder treden schelphoudende lenzen op. Naar de basis van deze afzetting toe wordt de fossielinhoud rijker. In het bosje, een meter of vijf lager, is het echte falun ontsloten, die de basis van de Zanden van Morigny vormt. Na een halve meter wordt het zand wat donkerder geel en het optreden van Glycymeris angusticostata geeft aan dat we het Falun de Jeurs binnengegraven zijn. Omtrent enkele bedenkingen hiertegen heb ik in de inleiding al vermeld.

Literatuur:

- Abrard, R. 1950: Géologie régionale du Bassin de Paris;
- Cossmann, M.M. et Lambert, J. 1884: Etude paléontologique et stratigraphique sur le terrain oligocène marin aux environs d'Etampes (Mém. Soc. Géol de France 3,3);
- Laparent, A.F. de 1964: Région de Paris. Excursions géologiques et voyages pédagogiques;
- Lozouet, P. et Maestrati, P. 1979: Observations sur la macrofaune et position stratigraphique des Sables de Vauroux-et Saint-Antoine (Bulletin d'AGBP. vol. 16 no 2);
- Mégny, C. et F. 1980: Synthèse géologique du Bassin de Paris (Mém. BRGM. no 101, 102, 103);
- Pomerol, C. et Feugueur, L. 1974: Bassin de Paris. Guides Géologiques Régionaux.

Naar aanleiding van wat we op deze excursie en die van vorig jaar in Cormeilles hebben gezien, leek het mij nuttig nog wat verdere informatie over het Stampien te verstrekken.

Een goede handleiding hiervoor leek mij een recent artikel van Lozouet en Maestrati, waarin ook een flinke soortenlijst voorkomt, die voor de resultaten van de excursie nuttig kan zijn.

Omdat de rest van dit verhaal ook bijzonder interessant is, heb ik maar besloten het helemaal te vertalen, zodat een en ander goed tot zijn recht komt. Ik dank de auteurs, die hiervoor hun enthousiaste goedkeuring gaven.

Het artikel is onder de titel Observations sur la macrofaune et la position stratigraphique de la formation des 'Sables de Vauroux' et de 'Saint-Antoine' verschenen in Bulletin d'Information des Geologues du Bassin de Paris, 1979, vol. 16, no 2, blz. 21-26.

Hopelijk is het niet een te grote last voor onze redactie om een dergelijk uitvoerig verhaal te verwerken. Vooral de naam Vauroux-St.-Antoine, die noal eens voorkomt, was voor mij een vingerbreker op de schrijfmachine.

Anton Janse.